

EVROPA NA PREHODU IZ SREDNJEGA V NOVI VEK

Čeprav je bila Evropa politično razcepljena, je ležala na robu civiliziranega sveta in prav zato se je začelo zgodnje kapitalistično gospodarstvo, nov kulturni in znanstveni napredek, kar je omogočilo čezoceansko plovbo in s tem nova odkritja

POLITIČNE RAZMERE V ZAHODNI IN SREDNJI EVROPI

ZAHODNA EVROPA:

- prava moč srednjeveških vladarjev je izvirala iz bogastva in vojaške moči, vladarji so skušali čimbolj omejiti moč plemstva, ker pa je bilo to nekod zelo bogato so nastale državljanske vojne (Anglija, Francija, Španija)
- evropski vladarji so želeli pridobiti moč nad cerkvijo
- oblikujejo se 3 nacionalne države: Španija, Francija in Anglija → težijo k centralizaciji (oblast iz 1 mesta)
- v državah kralju vedno nekdo konkurira: Anglija - parlament
Španija - Cortez
Francija - deželni stanovi → kraljeva oblast je odvisna od podrejenosti plemstva, duhovščine in meščanstva (kolikšna je podrejenost)
- v Franciji in Španiji uspe kralju obnoviti oblast na svojo stran
- nacionalizem se okrepi v Franciji in Angliji po 100 letni vojni – vojna za ozemlje (Anglija izgubi posesti v Franciji)

- Anglija se ukvarja z notranjimi zadevami (1215- listina svoboščin potrdi pravice stanov → parlamenta – sestavljajo ga meščani, plemiči in duhovščina → SVET KRALJESTVA (predhodnik parlamenta) se razdeli na spodnji in zgornji dom → 27 baronov, mesta in duhovščina
 - anglija pred začetkom kolonizacije predstavlja ozemljsko zaokroženo, nacionalno monarhijo.
 (oblast že v zgodnjem sr. Veku omejena – parlamentarizirana monarhija – posledica: 1. industrijska revolucija)

- Francozi si moč utrdijo po 100 letni vojni z zmago → poveča se zaupanje v kralja, kljub pravici generalnih stanov
 - država končno združena. Ko dobi burgundijo, provanso in bretanijo)
 - vloga generalnih stanov: s kraljem se posvetujejo o davkih in splošnih stvareh – brez veta
 - absolutistična monarhija

- Španija se dokončno zaključi ko se združita KRALJESTVO KASTILIJE in ARAGONIJE (poroka elizabete kastilske in frederika aragonskega)
 - premagata mavre – konkvista
 - okrepi se nacionalizem (vsi se morajo pokristjaniti)
 - podpreta krištofa kolumba

SREDNJA EVROPA:

- R-NC je ohlapna zveza manjših enot
 - kralja volijo pomembne patricijske družine (mediči, fugger)
 - deželni stanovi nasprotujejo centralizaciji (duhovščina, plemstvo, meščanstvo) – deželni stanovi ostanejo vrhovni gospodje na svoji posesti
 - mesta veljajo za nosilce napredka, so politično omejena – hansa
 - ugoden gospodarski razvoj

VZPON MEŠČANSTVA IN ZGODNJI KAPITALIZEM:

- mesta so nosilci napredka
- gospodarski razvoj, ki ga je v 14. st. zaustavljala kuga, lakota in odkritja se ne ustavi
- italijanska mesta Benetke (imajo prevlado), Genova, Milano (proizvodnja orožja), Firenze (središče bančniške dejavnosti) in druga so okrepila svoj položaj v svetovni trgovini → sredozemsko morje postane najpomembnejše v trgovanju (ker samo to poznajo – pred geografskimi odkritji)
- zveza 100 mest – HANSA (ob baltiskem morju – hamburg središče) → gre za ekonomsko skupnost
 - trgovanje – ni davkov, carin,... -- prevlada v trgovini
- moč meščanstva narašča, cehi propadajo
 - ZAKAJ? Povečana tržišča, organizacija proizvodnje → s trgovanjem prihaja cenejša roba – nekonkurenčnost
- nastajajo manufakture (delavnice, kjer delo poteka ročno → zgradijo bogati trgovci, da bi proizvodnjo zdržili na enem mestu – nastaja nova delitev dela – večja, boljša proizvodnja) in založništvo (bogat trgovec kupi surovine, jo da kmetu ta pa naredi izdelek – dobi plačo – trgovec naprej proda → dobiček)
- temeljni vir bogastva trgovina in obrt
- nov tip gospodarstva → denarno gospodarstvo (poveča se ekonomska moč mest, večja politika)

EVROPEJCI ODKRIVAJO IN OSVAJAJO SVET:

- v srednjem veku so trgovci odkritelji
- 3 trgovske poti: SVILENA (preko azijske v kitajsko) , DIŠAVNA (čez arabski polotok do pristanišč na kitajskem), POT ZLATA IN SOLI (sahara-sredozemlje)
- Antika: svet okoli sredozemlja
 - Novi vek: sredozemsko morje + severna evropa

- Želja po dobičku in avanturizmu evropskih trgovcev sta pri meščanu ali plemiču najbolj vplivala na oblikovanje mej o znanem svetu
- Izhodišče je sredozemsko morje

VZROKI ZA ČEZMORSKA ODKRITJA

- na prehodu iz srednjega v novi vek se spremeni odnos do znanja – humanizem in renesansa
 - na novo odkrivajo dela antičnih klasikov
 - anatomija, vesolje
 - opazovanje in eksperimentiranje (prej vse pripisano bogu)
- TEHNIČNA ODKRITJA: kompas, sekstant, astrolab, kvadrant, peščene ure, karaka, tiskarski stroj (1453- gutenberg), papir (1157), smodnik, daljnogled → kitajskega, azijskega izvora – prinesejo jih trgovci
 - več pisane besede, zaradi tiskarskega stroja
 - daljša in varnejša potovanja

VZROKI:

- Politični: trgovske kopenske poti v indijo in azijo so prekinili turki, ki so zavzeli balkan ali pa se od njih zahteva visoke vsote denarja za prehod
- Gospodarski: težnja po zlatu, s katerimi si kupijo politično moč, težnja po ohranitvi starih poti
- Verski: širjenje krščanstva po svetu (očiščenje muslimanov) – križarska misel
- zaradi turkov bežijo grški izobraženci na zahod → antična dela
- izboljša se ladjevje : prej karavela, zdaj karaka – več hrane sprejme, daljša potovanja
- ptolomejev zemljevid zamenja TOSCANELLIJEV ZEMLJEVID
- kopernik postavi heliocentrično teorijo – vse se vrti okoli sonca in zavrže staro geocentrično (vse okoli zemlje)

PORTUGALCI:

- prva portugalska raziskovanja so se začela v času kneza HENRIKA POMORŠČAKA (1/2 15. st.) → odpre 1. pomorsko šolo → odkritja: kapverdske otoke

madejro → zahodna obala afrike

Azore

baza pomorske znanosti

organizira odprave, ki se jih sam ne udeleži

- BARTOLOMEO DIAZ: 1488 objadra jug afrike
- VASCO DA GAMA: 1498 objadra afriko pride v kalkuto → vzhodna pomorska pot do indije – pogodba o medsebojnem trgovanju (1. pogodba)
- PEDRO ALVAREZ CABRAL: 1500 odkrije brazilijo
- Portugalci so nasilni, začnejo pokristjanjevanje, v indiji evropeizacijo
- Začetki trgovanja z zahodom → začimbe za zlato

ŠPANCI:

- španska odkritja so povezana z avanturizmom in željo po bogastvu krištofa kolumba
- KRIŠTOF KOLUMB: 1492 išče zahodno pot do indije – 3 ladje: nina, pinta, santa maria

→ pripluje do dominikanske republike in haitija – misli da je v južni aziji, zato poimenuje prebivalce indijanci

1. odprava : pokroviteljska

2. odprava : kolonizacijska

- MAGELLAN: dokaže da je zemlja okrogla (sevillsko pristanišče – filipini) – 1 ladja se vrne nazaj- viktorija
- AMERIGO VESPUCCI: razišče ameriko in prvi opiše novo celino v Terra nova
- V:N: BALBOA: 1513 prepluje panamsko ožino in odkril tihi ocean

- španci in portugalski se bojujejo za nova ozemlja: 1494 (tordesillas) sklenejo sporazum na 46 poldnevniku – potrdi ga papež (razdeli ozemlje) zahod- španci

Vzhod- portugalski

- Na boljšem so španci, ker je tam zemlja bogata z zlatom
- Mešanje: indijanci + belci - mestici
 Črnci + belci - mulati
 Indijanci + črnci – zambiji

KONKVISTADORJI:

- odkriteljem sledijo osvajalci
- konkvistadorji: so nižje plemstvo, ki želi obogateti, dobiti ugled. So nasilni, na odprave hodijo zaradi denarja. Z njimi prihajajo misionarji
- CORTEZ: azteki – mehika
 → azteki so zanj prepričani, a je to njihov beli bog vojne
 → l. 1521 zavzame prestolnico tenochtitlan – jo poruši in zgradi mexico
- PIZZARO: inki – peru
 → postojanka na haitiju, posamične odprave
 → ujame vladarja, ta predlaga sporazum- v zameno za izpust kralja dobi pizzaro sobo zlata – pizzaro ga ubije in vzame zlato → inki pod španci
 → poznajo zlato namesto železa
 → preseli inke iz notranjosti – morje zaradi lažjega trgovanja
 → Ostali inki se zatečejo v machu picchu – 3000m (evropejci odkrijejo l. 1911)
- CORDOBA: maji – jukatan
 → majevska država je v zatonu, zato nima težav

Indijanci izgubljajo, ker niso pripravljeni na vojno, nimajo ustreznega orožja, ki bi konkuriralo.

Ob stiku z evropejci so se staroselci se je začela nova doba svetovne zgodovine, prvotni naseljenci, ki so jih evropejci zaradi tehnične in fizične nadvlade hitro podredili, se surovim metodam ravnanja niso mogli upirati.

V bojih evropejcev proti staroselcem jim pomagajo še druga sovražna plemena in strah indijancev pred strelnim orožjem in konji.

Osvajalci odkrivajo nova ozemlja → odkritelji ; na teh ozemljih pa vladajo podkralji z uradniki

V poljedelstvu so španci pričeli uporabljati evropske obdelovalne načine. Staroselci napornega del aniso zmogli, zato so začeli uvažati črnske sužnje iz zahodne afrike → Začetek trgovine s črnimi sužnji.

K upadanju števila staroselcev pa niso pripomogli le nasilni konkvistadorji, ampak tudi številne bolezni, ki so jih prinesli evropejci: tifus, ošpice,...

Kolonizacija je močno vplivala na novi svet: uvedba evropskih vrst živine in rastlin, razpad starih plemenskih ureditev

POSLEDICE EVROPSKIH POSEGOV V ČEZMORSKE

DEŽELE:

- španska amerika je opredeljena kot kolonija v okviru španske monarhije, upravo v roke dobijo guvernerji, kmalu ozemlje razdelijo na: a.) nova španija – podkralj, ki je podrejen španskemu

b.) peru- podkraljem so podrejeni uradi po

večjih mestih

- navadni državljani nimajo političnih pravic

- poleg države si je v čezmorskih deželah pridobila oblast cerkev → bogatenje jezuitov (država jim pusti preseljevanje)

- v poljedelstvu so priseljenci razvili plantažno gospodarstvo, najbolj gojene: kava, koruza, trs, kakav,...
- na področju žvinoreje so evropejci prinesli sabo: govedo, ovce, svinje, koze,...
- na področju rudarstva je monopol v rudnikih soli in živega srebra, pri žlahtnihkovinah pa se kralji zadovoljijo le s petino izkopanega
- sprva so kolonizatorji kupovali kovine od domačinov, ko pa je teh zmanjkalo so uvedli novosti:
 - izboljšali so odkrivanje zlata z izpiranjem peska
 - uvedli so železno orodje
 - uvedli so mline s kamni
 - uvedli so postopek amalgiranja živega srebra – živo srebro so pretvorili v srebro
 - odkrili so nahajališča bakra na kubi
- na področju obrti sta prevladovali lončarska in tekstilna obrt, spremembo so naredili z uvedbo statev
- v novem svetu so poudarjali mestni značaj – predvsem španci, kasneje se iz tega razvijejo plantaže (veleposestva)
- encomiendi- dosmrtna podelitev ozemlja špancem
- mandamientu – prisilno zaposlovanje indijancev
- španci so imeli pravico tudi spreobračati in poučevati staroselce – množična umiranja → prisilijo oblast da ustanovi svet za indijanske zadeve
- mestici, mulati, zambiji
- vzhodna trgovina je portugalcem prinašala velike dobičke, najpomembnejše blago: poper, svila, porcelan, dragi kamni,... → za nadzor ustanovljene 3 družbe (izterjava carin, opremljanje ladij, iztovarjanje

blaga,...) → dolgoročno je portugalsko gospodarstvo nazadovalo, zlasti kmetijstvo in obrtna dejavnost – prebivalstvo odvisno do trgovanja

POSLEDICE ODKRITIJ

ZA EVROPO:

- vodilni državi postaneta Španija in Portugalska
- središče evropske prestolnice se preseli iz sredozemlja na atlantik
- nastane 1 borza- antwerpen: trgovanje z vnaprej določenimi cenami
- v pristaniščih začnejo graditi ladjedelnice, v njih pa skladišča, notri pa so trgovske družbe , ki so prevzemale svetovno trgovino
- povečan dotok zlata in srebra → denarno gospodarstvo (inflacija, padec vrednosti denarja) – kriza fevdalizma se poglablja – kmečko življenje se slabša (španijo v razvoju prehitijo druge države)
- javne banke (italija): Kreditiranje posameznikov in posojanje denarja vladarjem
- razvija se zgodnji kapitalizem: trgovci vlagajo denar v založništvo in manufakture
- demografske selitve: selitveni otoki na nove celine
- novosti iz amerike: koruza, krompir, puran, fižol, kakav, tobak, kavčuk, ananas, paradižnik, vanilija, bombaž, jagode, kumare, ...

ZA AMERIKO:

- stik različnih civilizacij je pomenil spoznavanje novi kultur in izmenjavo načina gospodarjenja in tehničnih pridobitev
- za indijance negativne posledice: uničenje njihovih cvetočih kultur, iztrebljanje domačega prebivalstva in prihod črnskih sužnjev,...
- novosti iz evrope: žita (ječmen, rž, pšenica), sladkorni trs, kava, oljke, vinska trta, špinača, pomaranča, limona, solata. Lan, čaj, jabolka, hruške, konji, ovce, govedo, svinje, perutnina, podgane, osli, miši,...

HUMANIZEM IN RENESANSA

- nova osvajanja vplivajo na ljudi : razgledanost, novi zemljevidi, tehnična odkritja – gutenberg, grki – znanje iz grčije
- miselnost: srednji vek: onostranstvo – bog
novi vek: tostranstvo (realni svet)
- apeninski polotok se je uvrščal med najbogatejša območja, saj so zaradi razcveta trgovine fevdalizem ukinili

HUMANIZEM:

- filozofsko- literarno gibanje v 2/2 15. st.
- človek središče vsega
- najprej se razvije v italiji – Milano, Benetke, Firenze , zaradi gospodarske razvitosti
ZAKAJ? Nosilci so bogati meščani- idealna podlaga za razvoj nove miselnosti, veliko v italiji – mediči → družine z medicinstvom povečujejo svoj ugled in moč
- v začetku je humanizem omejen na plemiške in cerkvene velikane, medtem ko med preprostim ljudstvom ni bil priljubljen – brezbožen
- preporod antike

- DANTE ALIGHIERI – predhodnik humanizma (božanska komedija)
- PETRARCA -
- BOCCACCIO-
- CERVANTES – (don kihot) → glavna njihova značilnost je poudarjanje ljudskega
- SHAKESPEARE jezika – predhodnica reformacije
- REBELAIS – (gargantua in pantagruel)
- ERAZEM ROTERDAMSKI – (hvalnica norosti), norčuje se človeških lastnosti, iz plemstva in duhovščine

- Ideje preporoda so se iz književnosti prenesle tudi v druge znanosti : medicina, geografija, filozofija, matematika, astronomija
- KOPERNIK- zemlja je del sončnega sistema → heliocentrična teorija (vse se vrtili okoli sonca), ovrže geocentrično!
- KEPLER – trdi, da se planeti vrtijo okoli sonca v elipsah, definiral je plimo in oseko
- GALILEO GALILEI – postavil je zakon prostega pada in izumil teleskop (dokazal kopernikove trditve, odkril nove zvezde)
- ANDREAS VERSALIUS
- PARACELSUS
- LEONARDO DA VINCI – vsestransko izobražen (anatomija, astronomija, fizika, slikarstvo,...)
- MERCATOR – izpopolni zemljevid – obla → globus
- Nova znanstvena tehnika : opazovanje in eksperiment
- Vse temelji na platonu in aristotelu
- Ker so ugotovitve spreminjale poglede ljudi na tedanji svet, je to pomenilo upor proti cerkvi

RENESANSA:

- **umetniško – kulturno gibanje 14-16. st. , ki posnema antiko → ji razširi**
- največji vzpon v italiji
- individualizem: človek sam
- senzualizem: čustva
- esteticizem: umetnost
- hedonizem: uživanje (srednji vek: trpljenje)
- pantaizem: bog je v naravi
- THOMAS MORE. (utopija) – zamisel o družbenem ureditvi (skupno lastništvo), cilj: enakopravnost, naravno življenje, ki ga vodi razum → spor s henrikom IIX – supremacija: zakon o kraljevi vrhovni oblasti nad cerkvijo

- NIKOLO MACIAVELLI: → makiavelizem: cilj upravičuje sredstva (težnja vladarja po združitvi italijanskega meščanstva)-za dosego cilja lahko vladar porabi katerokoli sredstvo
- potreba po vse večjem znanju v povezavi z razvojem mestin trgovine → na podlagi humanizma ustanavljajo UNIVERZE: edino kulturno središče v državi (skupno latinščina) → proizvajajo nov sloj izobražencev

5 fakultet: pravo, filozofija, teologija, medicina, naravoslovna(kasneje)

- Sprva so učitelji duhovniki, kasneje LAIKI
- Centri kulture. Univerze, papeški dvor in knežji dvorci- mediči (slovenija – celjani)
- Najstarejša univerza v bologni-1158, padova-1221, pariz-1206, r-nc- praga – 1348
- Z iznajdbo tiska → pocenitev knjig → krožki

REFORMACIJA

- kljub stalnim krizam v državi je veljalo, da je cerkev ena, en papež in ena vera
- razmere v cerkvi pred reformacijo: korupcija
nepotizem: postavljanje sorodnikov na mesta

Simonija: kupovanje cerkvenih služb
Kršenje celibata
Preprodaja odpustkov

Zaradi krize katoliške cerkve nastane:

VERSKO IN DRUŽBENO- POLITIČNO GIBANJE V 16 IN 17 STOLETJU
→ reformacija (posledica cerkvenih slabosti)

- Španija in Francija se prej osamosvojita izpod cerkvene oblasti → nacionalna cerkev, s čimer sta preprečili denarno izkoriščanje držav, je glavno breme padlo na R-NC

LUTROVA REFORMACIJA:

- profesor teologije Martin Luther l. 1517 v 95 tezah v Wittenbergu protestira proti odpustkom → ne odkloni odpustkov, le njihovo prodajo
→ ne želi verskega razkola
- zavrne papeža, javno zažge njegovo odločbo in se sam izobči
- že v svojih prejšnjih spisih je zavrnil cerkveno tradicijo in zahteval naj se krščanstvo obnovi na osnovah evangelija, nasprotoval je razlikovanju med duhovščino in laiki in prevedel biblijo v nemščino
- pride do verskega razkola
- luthra podpre plemstvo
ZAKAJ? Upajo, da bodo tako utrdili svoj vpliv in dobili cerkveno posest
- na državnem zboru v Wormsu je karel V skušal prepovedati luteranstvo, ker pa so bile vojne s francozi,... ni imel sredstev da bi to uresničil
- na državnem zboru v Speyerju sprejmejo sklep o prepovedi luteranstva, proti sklepu pa protestirajo knezi, zato so lutrovi privrženci protestanti → spor – vera dobi politično obliko
- GLAVNE ZNAČILNOSTI PROTESTANTIZMA:
Ni svetih podob
Ni celibata
Skromnost
2 zakramenta
Biblija v ljudskem jeziku
- V Augsburgu l. 1555 se za nekaj časa konča verski boj → AUGSBURŠKI MIR: vera je priznana le knezom, obe veri sta enakopravni, podložniki

sprejmejo vero knezov, ostali se imajo možnost izseliti, cerkvene posesti, ki jih imajo knezi so sedaj pod cerkvijo

ZAKAJ? Samo knezom? Da ne bi izgubili nadzora nad podložniki

ZAKAJ? Plemstvu? Morajo jim popustiti, če ne bi bil ogrožen fevdalizem

MEŠČANSKA SMER REFORMACIJE:

- južna nemčija in švica → evangelijske občine

ULRICH ZWINGLI: → v bogoslužje uvaja nemščino

→ pod vplivom e. rotterdamskega

→ zahteva urejanje na podlagi svetega pisma in cerkev pod državo

→ po njegovi smrti postanejo kalvinisti

JEAN KALVIN: → KALVINIZEM

→ švica

→ uvede nov politični režim: temelji na verski občini, ki jo vodi cerkveni svet- konzistorij (pridigarji+starešine), kasneje cerkveni svet prezbitarij → prezbitarijanska cerkev- popolnoma nadzira življenje vernikov (prepovedani plesi, v okviru cerkve pa svete podobe, odpravljene prazniki, skromno življenje)

→ nastane skromna cerkev kakršno meščani že dolgo želeli

→ bog posameznike že ob rojstvu določil za zveličanje ali pogubljenje - predestinacija

→ iz švice se kalvinizem širi na ogrsko, nizozemsko, nemčija, škotska, francija, anglija- puritanci

→ značilnosti kalvinizma: skromnost, pokorščina božji besedi, nauk predestinacije, temelji na verski občini, pogoj za začetek industrializacije

PLEBEJSKA SMER REFORMACIJE:

- pridigarji želijo radikalne spremembe
- kmetje se uprejo
- Thomas MUNZER: - uči, da je božje kraljestvo mogoče uresničiti v realnem življenju. Z božjim kraljestvom pa je mislil na družbo, kjer ne bi bilo izkoriščanja, fevdalizma in bi nastala brezrazredna družba.
- Luter munzerjev nauk obsoja in se postavi na stran knezov
ZAKAJ? Plemstvo ga podpira in ima od tega koristi
- Kmetje ne podpirajo lutra
ZAKAJ? Ker ga podpira plemstvo, oni pa želijo enakost, svobodo, skupno posest
- Ustanavljajo sekte: prekrščevalci (pojavijo se med kmeti, revnimi meščani, vaškimi obrtniki. Najpomembnejši so evangelijski prekrščevalci, anabaptisti – želijo spremeniti družbo v duhu krščanske praobčine. Radikalna smer je želela ustvariti božje kraljestvo na zemlji → zavračajo krst otrok in zahtevajo krst ob zavestnem verskem prepričanju – odrasli (otrok s ene more odločiti sam za vero)), štiftarji (želijo se verske osvoboditve, vendar niso pod protestantskimi deli- pospešujejo zidanje cerkvic), skakači,...

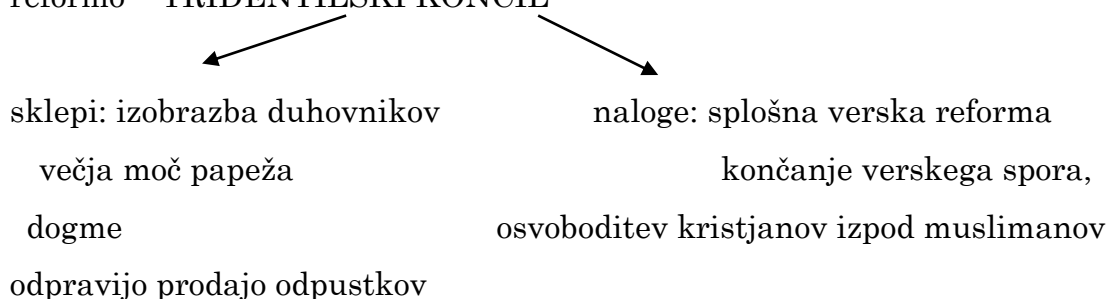
VLADARSKA SMER REFORMACIJE:

- v angliji cerkveni preobrat sproži osebna zadeva henrika VIII. (vladar se je želel ločiti od svoje žene, da bi se lahko poročil z dvorno damo. Zaradi zahteve po ločitvi je nastal spor med njim in papežem. Nato pa je parlament sprejel zakon, s katerimi so zmanjševali pooblastila duhovščine in papeža) → l. 1534 je henrik s privolitvijo parlamenta ločil angleško cerkev od rima → prepovedane dajatve papežu
→ duhovno sodstvo neodvisno do rima
→ škofom je prepovedano imeti stike s papežem

- l. 1524 je angleški parlament z listino o vrhovni oblasti razglasil kralja za vrhovnega poglavarja anglikanske cerkve → parlament je tujim silam odrekel sodno oblast v angleških zadevah
- anglikanska cerkev je l. 1534 postala državna – supermatsakt 1534 → papeške pravice preidejo na kralja → škofje ukinejo zvestobo papežu → samostani so ukinjeni
- Šele elizabeta I. je razvila posebno obliko protestantizma → anglikansko cerkev, ki je na zunaj obdržala katoliški videz, v verskih pogledih pa je prevzela protestantska pojmovanja
- Puritanci – evangelijska čistost (elizabeta jih preganja)
- razširjenost reformacije: utrditev razcepljenosti nemčije, vladarska smer le v angliji, kalvinizem je iz švice razširil predvsem v gospodarsko razvite države (francija-hugenoti, nizozemska,...), reformacija se je uvedla tudi na ogrskem, pri nas pa so jo prepovedali in zatrli

PROTIREFORMACIJA:

- za katoliško cerkev je širjenje reformacije pomenilo izgubo cerkvenih posesti in finančnih sredstev
- to cerkev prisili, da se je začela notranje preurejati – treba je bilo odpraviti večje napake, utrditi disciplino znotraj cerkve, pridobiti vladarje
- protireformacija= odgovor cerkve na reformacijo
- začetek: papež v 2/2 16. st. utrdijo notranjo moč z notranjo cerkveno reformo – TRIDENTILSKI KONCIL

- papeži dobijo podporo pri JEZUTISKEM REDU (ignacij loyola)– brezpogojno vdani papežu (izobraženi, ustanavljajo šole) → prevzamejo vzgojo otrok – privzgojijo jim sovraštvo do drugih ver

→ širijo in utrjujejo vero
→ spovedniki vladarjev+plemstva- politične skrivnosti–
spodbujajo k boju proti drugim veram
→ misijonarska dejavnost
→ zaradi političnih zvez pomagajo katoliški cerkvi
obdržati dežele, ki jih je zajela reformacija
→ zaradi vmešavanja v posvetne zadeve so v sporu s
vladarji

- VRHOVNO INKVIZICIJSKO SODIŠČE: ponovno ga uvedejo , da bi
preprečili najhujše zlorabe → boj proti krivoverstvu (znanstveniki +
protestanti)
- Uvedejo seznam prepovedanih knjig (3/4 vseh knjig)
- Verski boji se pričnejo v večini držav
- ZAKAJ? Ker se cerkev lahko bori, podpirajo jo vladarji Zaradi utrditve
centralizma

FRANCIJA:

Poteka državljanska vojna (vera+oblast), ki je posledica kalvinizma → kalvinisti
= hugenoti (plemstvo, meščanstvo, obrtniki,...)

→ vojna med hugenoti in kraljem – šentjernejska noč- pomor hugenotov: konec
ko je hugenotski voditelj postavljen za kralja → prestopi v katolicizem (priznajo
ga še drugi) → henrik IV burbonski – NANTSKI EDIKT: verska svoboda za
hugenate (čez 100 let jih jim odvzamejo)

ŠPANIJA:

Kot kolonialna sila je svoje potrebe zadovoljila z surovinam iz nizozemske →
nizozemski lastniki manufaktur, trgovci in pomorci prevzamejo vodilno mesto v
svetu – amsterdam (med meščani se hitro razširi protestantizem)

Ko skuša filip II na nizozemskem uvesti absolutizem in obnoviti katoliško cerkev,
je skušal ukiniti samoupravo province → upor, ki ga španci skušajo zatreti s
pomočjo inkvizicije in vojske → province se povežejo proti španski nadvladi (
severne province razglasijo neodvisnost, južne province pa ostanejo v sklopu
španije – belgija)

Nizozemska postane svetovna pomorska in kolonialna sila

NEMČIJA:

Po augsburškem miru prestopi v protestantizem vse več knezov, katoliki so le še na jugu nemčije

Protestantski knezi – unija

Katoliški knezi – liga → 30 letna vojna : pod pretvezo boja za vero, uresničujejo lastne interese

ČEŠKA:

Protestanti – zagovarjajo nadvlado stanov

Katoliki – zagovarjajo cesarja → češka defenstracija → vojna – cesarske čete uničijo protestante

→ moč starega češkega plemstva

upade – stanovi so zlomljeni

- vojna se razširi povsod
- konča se z VESTFALSKIM MIROM → potrdi augsburški mir – svoboda vere

→ potrjena neodvisnost Nizozemske

in Švice

→ ciljni dosežen → verska enotnost (R-NC ne dosežejo cilja – absolutizma , še vedno razdeljenost na več držav)

KMEČKI UPORI

VLOGA IN POLOŽAJ KMETA V 16. STOLETJU

- kmetje predstavljajo prevladujoč sloj prebivalstva
- čeprav je njihova gospodarska dejavnost kmetijstvo, se vse bolj ukvarjajo z agrarno trgovino
- to med kmeti povzroča socialne razlike
- v odnosu do privilegirane plemstva niso dobili nobenih pravic, odnos krize fevdalizem le še zaostri
- položaj kmeta se razlikuje po posameznih državah: v franciji je položaj najboljši → zemlja po dednem pravu in so oproščeni tlake

- v angliji je veliko zemlje v lasti kmetov, vendar jo nekateri veleposestniki želijo pridobiti nazaj

VZROKI ZA ZAOSTRITEV RAZMERJA MED KMETI IN FEVDALCI:

- vzroke za kmečke upore je treba iskati v gospodarskem razvoju, ki je zaostрил nasprotja med družbenimi razredi
- kuge, slabe letine, vojne so razredčile prebivalstvo
- ekonomska kriza → povezana s hudo inflacijo – množično dotekanje zlata iz novih svetov → prisili plemstvu, da se vključuje v gospodarstvo
- plemstvo pustote in kmetije z začasnim zakupom spreminja v dominikalno (pridvorno) posest, s presežki pa trguje
- plemstvo si prilašča srenjsko zemljo in jo spreminja v pridvorni del → kmetje izgubljajo zemljo namenjeno živinoreji
- zaradi inflacije ponovno plemstvu uvede naturalne dajatve
- plemstvo mora večati dobičkonosnost svoje zemlje če želi ostati pred meščani
- kmet prične trgovati sam – z agrarnimi presežki → prisiljen se ukvarjati s trgovino saj se njegove obveznosti večajo: večanje tlake , posmrtnina, predkupna pravica, vojaška služba, kmet je vezan na zemljo, stanovi davke prevalijo na kmeta
- meščani nasprotujejo trgovini kmetov in plemstva → formalni uspeh – prepoved
- omejevanje kmečke trgovine pomeni nujen dodaten zaslužek

NEMŠKA KMEČKA VOJNA

- vzroki upora so gospodarski in verski
- začel se je v nemškem porenju
- nezadovoljstvo je hitro zajelo R-NC
- l. 1525 so uporniki opredelili svoje zahteve v DVANAJSTIH ČLENIH:
 - pravica do samovoljnega postavljanja župnikov
 - pravica do lova, ribolova in izkoriščanja skupnih gozdov
 - razlastitev cerkvenega premoženja

- omejitev moči deželnih knezov proti cesarju
- odprava fevdalnih bremen
- odprava carin, enotnih mer, uteži in denarja
- odprava svobodnega preseljevanja
- uporniki so v nepovezanih skupinah ropali, požigali
- na koncu pa so bili zatrti zaradi neenotne vojaške organizacije
- martin luter obsoja upornike zaradi prevratniških političnih ciljev proti fevdalizmu
- skupna nemška vojska se je po zmagi kruto maščevala

RAZŠIRJENOST KMEČKIH UPOROV:

- zaradi stalnega slabšanja se upirajo kmetje tudi na pojskem, v ukrajini, na češkem, v rusiji, na ogrskem, slovenske dežele...

Vpliv razsvetljenstva na reformiranje absolutnih monarhij

Od leta 1740 je Evropa v kulturnem pogledu popolnoma v znamenju razsvetljenstva. Razsvetljenci razglasijo miselno, umetniško, znanstveno, pravno in tudi politično avtonomijo človeka. Učijo, da je narava urejena skladno ali harmonično in da je vanjo zajet tudi človek. Narava je enaka Bogu ali umu. Pride do novega odnosa do Boga. Človek deluje z razumom in umom. Na isto mesto se postavi um. Razvije se naravno ali božje pravo: načela, ki so nad vsemi. Glavno načelo je splošno koristno ravnanje. Cilj razsvetljenstva je bil, da bi nastal nov, zdrav svet, ki bi temeljil na umu. Človek mora vedno uporabljat svoj um. Absolutistične države Evrope so videle v monarhistični obliki oblasti izraz božje volje. Po mnenju razsvetlencev pa temelji država na pogodbi, za katero so se dogovorili ljudje, da so zavarovali svoje naravne pravice in interese. Vse do leta 1789 označuje Evropo to notranje protislovje med absolutističnim pogledom na državo in razsvetljenstvom. Razsvetljeni absolutizem je sad kompromisa, ki ga napravi marsikateri vladar z novimi idejami. Kot "prvi služabniki države"

uresničujejo ti vladarji reforme, ki kažejo pot v prihodnost. V Evropi se začne v drugi polovici 18. Stoletja poleg silne demonstracije človeškega duha v delih razsvetljenske kulture razodevati odločilne spremembe na gospodarskem področju. Te spremembe se pokažejo najrazločnejše v Angliji, ki prva med evropskimi deželami doživi industrijsko revolucijo. V lupini stare Evrope se v drugi polovici stoletja poraja nova. Nikjer ni preobrat očitnejši kakor v Franciji, katere ancien regime (stari režim) ob vsem zunanjem blišču ni več kos notranjim problemom in se sesuje pod udarci francoske revolucije. Z razsvetljenstvom se konča za človeka njegova nedoletnost, ki ji je kriv on sam. Sapere aude! "Upaj si uporabljati svojo pamet!" je torej geslo razsvetljenstva. V tem odgovoru na vprašanje "Kaj je razsvetljenje?" povzema konigsberški filozof Immanuel Kant ob koncu razsvetljenske dobe obe bistveni značilnosti razsvetljenstva: njegovo kritiko tradicije in dogme kot varuhinj človeškega mišljenja in njegovo zaupanje edinole v razum pri spoznavanju resnice in pri smiselnem usmerjanju življenja. Novejše zgodovinarje pa vidi v razsvetljenstvu odločilni korak evropskega mišljenja, s katerim je stopalo v novejšo zgodovino. Ta premik se zgodi v drugi polovici 18. Stoletja na vseh področjih življenja: v religiji, etiki, državi, pravu, znanosti in gospodarstvu. Predvsem po letu 1740 je "stoletje filozofije" (d'Alembert), pa tudi stoletje akademij, salonov in potovanj. Najučinkovitejši med razsvetljenimi misleci je bil Francois Marie Aruet de Voltaire (1694-1778). Četudi je bil privrženec absolutne monarhije, jo je v svojih spisih kritiziral. Potegoval se je za uvedbo naravnega prava, osvoboditev kmetov iz osebne odvisnosti, odpravo privilegijev plemstva in duhovščine, odpravo nadvlade fevdalno organizirane cerkve. Prepričeval je vladarje, naj v okviru obstoječe oblasti uvedejo upravne in državne reforme ter s tem izvršijo svojo dolžnost kot najvišji predstavniki ljudstva. Prepričan je bil, da bo navsezadnje zmagal človekov razum. Veliko so mu pomenili pismeni stiki in razgovori s pruskim kraljem Friderikom II. In rusko carico Katarino II. Leta 1748 izide delo barona Charlesa de Montesquieura "O duhu zakonov" (De l'Esprit des Loix). V svojem delu razloži, da so državljani lahko svobodni le, če je oblast deljena na zakonodajno, izvršno in sodno; če sta le dve od teh oblik oblasti

združeni v isti osebi ali kolegiju, je konec svobode in zavlada tiranija. Zagovarjal je "svobodo- bratstvo- enakost", kar je pozneje postalo geslo francoske revolucije. Jean Jacques Rousseau (1712-1778) je razširil kritiko absolutistične države z idejo o suverenosti ljudstva. V svojem glavnem delu Družbena pogodba je utemeljil državo kot pogodbo med ljudmi. Skušal je združiti idejo o svobodi in enakosti posameznikov z zamisljivo o njegovi vključitvi v družbo. V svojem nauku o neposredni demokraciji naj bi združenemu ljudstvu pripadala hkrati zakonodaja in vladanje. Posameznik naj bi se odpovedal svojemu egoizmu in se podredil skupni volji združenega ljudstva. Če si vlada prisvoji suvereno oblast ljudstva, se razveljavi družbena pogodba in posamezni državljani spet dobijo naravno svobodo. S tem je utemeljil pravico ljudstva do revolucije. Njegova zamisel o ljudski suverenosti se je razširila po Evropi.

"Naravna enakost med ljudmi je načelo, ki ga ne smemo nikoli prezreti. V družbi predstavlja temeljno pravilo, potrjeno s filozofijo in religijo. Če je videti, da obstaja med ljudmi na družbenih položajih temeljna enakost, je bila ta vpeljana le, da bi ljudje na trenutni stopnji svojega razvoja lažje dosegli skupni cilj, ki je v tem, da postanejo tako srečni, kakor to dopušča minljivi obstoj. Poleg tega je ta v očeh filozofov prav nepomembna neenakost le kratkotrajna. Od življenja do smrti je le korak in smrt napravi vse ljudi enake, tiste na najvišjih in izrednih položajih kot tiste na najnižjih in najmanj pomembnih. Če skupno dobro zahteva, da so podrejeni in poslušni, pa isto skupno dobro zahteva tudi, da najvišji upoštevajo pravice svojih podrejenih in izvajajo svojo oblast le zato, da jih osrečijo. Vsakdo, tudi najvišji, nima svojega položaja zaradi sebe samega, ampak izključno samo zaradi drugih, ne za njegovo lastno zadovoljstvo in osebni vzpon, ampak zaradi sreče in miru drugih; je torej kot človek. Po naravnih zakonih, več kot drugi? Ali ima boljšo dušo, več razuma? In če bi jo imel, so njegove zahteve po sreči, njegova potreba po zadovoljstvu močnejši kot njihovi?"

Razsvetljenci služijo reformi naklonjenim vladarjem, na katere je vplivalo razsvetljenstvo. Jožef II., veliki vojvoda Leopold Toskanski, Friderik Veliki in Katarina Velika sodelujejo v razsvetljenem gibanju, dopisujejo si z razsvetljenci, jih pritegujejo na svoje dvore kot svetovalce, družabnike, ki znajo

pripovedovati zabavne in zanimive reči, ali uradnike in v njihovem duhu uresničujejo reforme. Njihova povezava z razsvetljenstvom je dobila ime "razsvetljenski absolutizem".

Čeprav so reforme razsvetljenih absolutistov imele različne oblike in so zavzele različen obseg, pa so marsikje utirale pot k moderno organizirani državi in družbi. Vendar razsvetljeni absolutisti niso mogli odpraviti fevdalne ureditve, na kateri je temeljila njihova oblast. S tem ko so podpirali napredek gospodarstva in agrarni razvoj, so okrepilo lastno buržoazijo, na ta način pa dvigali tudi zavest meščanstva in kmetov. Medtem ko je zahodno kulturo daleč v 17. Stoletje v bistvu določalo in jo prežemalo krščanstvo, pa v času razsvetljenstva v 18. Stoletju ta enotnost mišljenja razpade. Odtlej se razvija velik del duhovnega življenja neodvisno od cerkva.

Razsvetljenci povezujejo vero in državo s človekom, vendar tako, da sta cerkev in država na svetu za človeka, ni pa človek na svetu za cerkev in državo. Iz tega tudi že sledi, kako razsvetljenci politično napadajo absolutizem: dokler absolutni vladar meni, da ga je postavila božja milost, ga ima razsvetljenstvo za nasprotnika.

Z razsvetljenskega stališča pokličejo vladarja podložniki in opravlja ta svoje delo za podložnike. Boj med absolutistično predstavo države in razsvetljensko zamislijo poteka v letih med 1740 in 1799 v gospodarskih in družbenih razmerah, katerih spreminjanje ta boj še zaostruje.

Razdobje med letom 1740 in francosko revolucijo postane tako v marsikateri državi Evrope razdobje "razsvetljenega absolutizma", zavezništva med reformističnim duhom in starim državnim sistemom, reforme od zgoraj, ki jo izvaja razsvetljeni monarh. Zgled te nove predstave o državi postanejo Prusija Friderika Velikega, veliko vojvodstvo Toskana v času Petra Leopolda in Avstrija pod Jožefom II. V takšni državi sta sicer vladarjeva oblast in gospodarstvo absolutna. Vendar se izvajanje oblasti v posameznostih ravna po dobro razumljivem skupnem interesu podložnikov. Za razsvetljenskega monarha država ni več kraljeva last, temveč služi blagorju podložnikov.

Razsvetljeni absolutizem v Evropi

Brandenburška

Prusija

V tej deželi so bili temelji absolutizma položeni že pod "velikim volilnim knezom" Friderikom Viljemom (1640-1688). Ozemlja, ki jih je dobil, je združevala samo vladarjeva oseba. Da bi jih povezal v državo, je najprej skušal vzeti politično moč stanovom. Brez posebnega odpora si je podvrigel stanovne v Volilni Brandenburški. Leta 1635 je izsilil večletno potrditev davkov za stalno vojsko. Stanovom je vzel politično moč, to pa je poplačal tako, da jim je podelil gospodarsko- družbene privilegije (mdr. Patrimonialno sodstvo, osvoboditev od davkov in carin). S tem je pripomogel k vzponu junkerstva (zemljiškega plemstva). Poenotenju države je služila tudi upravna reforma Friderika Viljema. "Tajni svet", ki je bil pristojen le za Volilno marko, se je razširil v centralni urad za vse dežele. Ustanovil je tudi dva deželnoknežja urada, s katerima je poživil finančno moč države: domonialne komore in vojne komisariate. Domenialnim komoram je bila naložena uprava domonialne zemlje (vladarjeve zemljiške posesti) in regalij (pošta, rudniki, ♦). Njegovo delo je nadaljeval njegov vnuk kralj Friderik Viljem I. Pruski (1713-40). Izpopolnil je uradniški sestav v centralističnem duhu, ko je generalni vojni komisariat združil z generalnim finančnim direktorijem v generalni direktorij leta 1723. S tem je ustvaril enoten urad, v katerem sta bili združeni vojaška in civilna uprava. Bogu vdani, varčno živeči kralj, ki je vladal iz kabineta, je imel najrajši vojsko. Od leta 1717 do leta 1740 je število mož podvojil na 76000. To je bila izredno močna vojska, zato ga lahko štejemo za ustanovitelja "pruskega militarizma". Naslednik Friderik II. Veliki najde že v svoji mladosti tesen stik z razsvetljenstvom, dopisuje si z razsvetljenci, predvsem z Voltairom, ki je preživel od 1750 do 1753 leta v njegovem gradu Sanssouciju. Še v mladosti je zapisal svoje nazore o nalogah vladarja: zmotno je prepričanje večine vladarjev, da so njihovi podložniki le vladarjevo orodje in služabniki njihovih nebrzdanih strasti ♦ Če bi se knezi lahko rešili teh zmot, če bi hoteli razmisliti o namenu svojega vladanja, bi spoznali, da je njihov položaj in vlada orodje ljudstva. Namesto da neprestano pripravljajo načrte za nova osvajanja, bi se ti bogovi na Zemlji raje potrudili, da bi zagotovili svojim narodom srečo. Friderikovi ukrepi so imeli dva glavna cilja: krepitev državne moči in dvig življenjskega standarda prebivalstva. Upravo in vojsko je organiziral hierarhično. Plemiški stan je imel temelj in oporo države, ki mu pripada plemstvo v obrambi države. Reformiral je tudi pravni sistem.

Odnose med državljani in neodvisnost sodišč je zagotovil z zakoni: "V sodstvu naj govorijo zakoni in molče knez". Uvedel je svobodo vere in vesti. Prusko gospodarstvo je razvil na osnovi merkantilistične gospodarske politike. Država je organizirala izsuševanje močvirij, naseljevala nove kmete in obrtnike, pospeševala ustanavljanje manufaktur. Posledica njegovih reform so bili večni davčni dohodki, s tem pa tudi povečana državna moč in vojska. Prusiji je v času njegovega vladanja uspelo osvojiti in ohraniti bogato Šlezijo, z zmagami nad sosednjimi velesilami pa je postala velesila, enakovredna habsburški Avstriji.

Rusija

Med razsvetljene vladarje je spadala tudi ruska carica Katarina II. Svoj razsvetljenski sloves si je pridobila predvsem po zaslugi dopisovanja z Voltairom in Diderotom ter z lastnimi literarnimi poskusi, v katerih je obsojala predsodke in nevednost ruskih ljudi in zagovarjala posveto in kulturo. V resnici pa je izvedla le malo reform.

O reformah Marije Terezije in Jožefa II. bomo govorili še kasneje.

Razsvetljenske ideje so vplivale na nekatere evropske vladarje tako, da so poskušali modernizirati svoje monarhije in si utrditi oblast. Oblast si utrdi tako, da stanovom zmanjša njihov vpliv. Nekateri vladarji so si z reformami hoteli le povečati dohodke. Tako so podpirali zahteve po odpravi davčnih oprostitev plemstva in duhovščine. Največ so spremenili na področju vojaške in gospodarske krepitve držav. Zato so izvedli nadaljno posodobitev sodstva in uprave, sprostili gospodarski razvoj in dvignili izobrazbeno raven prebivalstva z reformami šolstva. Dopisovali in družili so se z razsvetljenci in po njih prevzeli marsikatero idejo. Razlika med vladarji je bila le v obsegu reform in po tem kaj so te reforme zajele.

Merkantilizem

Je izraz praktične finančne politike absolutistične države. Cilj te politike je zagotoviti denar za vojsko in njeno oprem. Državi je treba zagotoviti premoženje. Čimveč je treba proizvajati doma. Prepovejo izvažanje surovin. Temelj merkantilizma je bilo "gospodarsko mišljenje v izrecno državnogospodarski smeri"(G. Stavenhagen). Vsaka država je hotela svoj notranji in zunanji položaj kar se da močno utrditi z gospodarsko politiko. Zato so se sovražnosti med evropskimi državami tudi vse bolj razvijale v gospodarske vojne. Merkantilistična teorija izhaja iz tega, da slonita bogastvo in moč države na denarju. Med pglavitnimi usmerjevalnimi ukrepi so bili: čimbolj monopolna last oz. pridobitev surovin; hermetična zapora proti konkurenčnemu uvozu (uvozne carine); odprava vseh notranjih carin in poživitev izvoza; ustvarjanje novih potreb in prodajnih tržišč; okrepitev kapitalističnega duha; razširitev trgovskih poti; izkoriščanje "zalog" delovne sile in "naseljevalna politika";državna vlaganja v manufakture in trgovske družbe. Ta seznam nosi v sebi novo gledanje na podložnike kot delovno skupnost. Ker je teorija trdila, da je celotni obseg trgovine, denarja in gospodarske moči stabilen, je bila obogatitev lastne države mogoča samo na račun drugih držav. Če bi se ta gospodarski sistem optimalno izoblikoval, bi ukrepi ene države morali teoretično pripeljati h gospodarski blokadi druge.

Da se to praktično ni dogajalo, je bilo med drugim posledica različnih izhodiščnih položajev posameznih dežel. Z ene strani so nastale ne glede na zemljepisni položaj zvrsti obmorskega in celinskega merkantilizma. Celinski merkantilizem je videl večjo vrednost v razvijanju lastnega gospodarstva (obrtni merkantilizem). Obmorski merkantilizem pa je videl svoje koristi v trgovini (trgovinski merkantilizem). Z druge strani pa so bile različne gospodarsko politične razmere: v Anglijo in Nizozemski je bila široka plast kapitalistov, ki je ustvarila merkantilizem z zasebno pobudo, neodvisen od državne podpore. V Franciji in na nemških ozemljih npr. pa je bilo potrebno takšno kapitalistično plast šele umetno ustvariti z dirigističnimi ukrepi. Vztrajnostna moč tradicionalnih oblik v kmetijstvu in obrti je ovirala prihodnostni privid razumske vodene industrijske in trgovinske družbe (F. Wagner), kot si ga je bil zamislil

generalni kontrolor francoskih financ Jean Baptist Colbert. Habsburške dežele zaostajajo za drugimi zahodnoevropskimi deželami. Čas vlade Marije Terezije pomeni za manufakture prehodno obdobje. Tudi slovenske dežele, v okviru avstrijskega gospodarstva zaostajajo. Merkantilizem se ne uveljavi v vseh deželah enako. Leta 1747 so ustanovljeni komerčni konsesi, ki načnejo vprašanje cehov. Namen reformacije je dvig reformacije po tehnični plati. Pride tudi do reforme carin. Leta 1769 uvedejo lastno carino za vso državo. Leta 1776 so komerčni konsesi odpravljeni. V rudarstvu in fužinarstvu poskušajo povečati proizvodnjo.

Fiziokratizem

Nova gospodarska teorija razsvetljenstva. Na področju gospodarske teorije so razsvetljeni misleci prikazovali merkantilizem kot zavoro gospodarskega napredka. Novi gospodarski teoretiki, predvsem Francois Quesnay, so zahtevali gospodarsko svobodo in agrarno reformo ter izboljšanje kmetovega položaja. Trdili so, da trgovina in blagovna proizvodnja ne ustvarjata novih vrednosti, ampak le predelujeta surovine in jih prenašata iz kraja v kraj. Edino produktivno je kmetijstvo, ki ustvarja resnične vrednosti. Zahtevali so osvoboditev kmeta (tj. odpravo tlačanstva), odpravo najvišjih cen žita ter obdavčenje privilegiranih stanov. Ker je nova smer gospodarske politike videla v kmetijstvu vir vsega bogastva, se je imenovala fiziokratizem (gr. Physis= narava, zemlja). Če razmislimo o načinih, kako doseči bogastvo, pridemo do spoznanja, da so le plodovi zemlje tisti, ki se nenehno na novo ustvarjajo, kajti prvotne potrebe so vedno enake. Manufakture proizvajajo le malo več vrednosti, kot znašajo mezde, ki jih plačujejo njihovim delavcem. Trgovina z žitom podpira le zamenjavo pod znakom, ki sam zase nima resnične vrednosti. Le zemlja sama je resnično bogastvo; njena letna obnova prinaša državi redne dohodke, ki so vidni, neodvisni od trenutnih mnenj, in brez katerih ne more obstajati. S katerimi sredstvi pa je mogoče zagotoviti blaginjo države? S kakšnimi spodbudami je mogoče navesti premožne, da v ta namen usmerijo svojo pozornost in denarna sredstva? Lahko le upamo, da s tem, ko deželanom zagotovimo prodajo njihovih pridelkov in jim pustimo svobodo pri izbiri izdelkov; če jih vzamemo v varstvo pred stihijo davkov,

s katerimi ustvarja vrednosti

Reforme fiziokratizma omogočajo nastanek kmetijskih družb, ki širijo fiziokratske nauke in načine obdelave zemlje. Take kmetijske družbe nastajajo leta 1764 v Celovcu, leta 1765 v Gradcu, in Gorici, leta 1767 v Ljubljani. Kmetijske družbe so odpravljene v jožefinskem času. Spremeni se zunanja podoba vasi. Lesene hiše se umaknejo zidanim.

Razsvetljeni absolutizem v Avstriji, Slovenci in reforme

Tudi Marija Terezija (1717-1780) je po pruskem vzoru začela uvajati upravne in davčne reforme, ki naj bi zagotovile zadostna finančna sredstva za povečanje kraljeve stalne vojske, z njo pa seveda tudi osrednje vladarjeve moči. Kasneje so njene reforme segale vse širše, na področje gospodarstva, javne uprave, vojske, prosvete, sodstva, zdravstva in cerkvene organizacije. Toda te reforme so se omejevale samo na avstrijski del monarhije in niso segale na Ogrsko. S tem, da je svoje reforme ustavljala ob ogrski meji, pa je snovala dualizem. Povečanje davkov oz. državnih dohodkov je bilo mogoče le ob reorganizaciji celotne javne uprave, saj so do tedaj pobirali davke deželni stanovi in avtonomne mestne občine brez slednjega nadzorstva. V deželah so bile zatorej ustanovljene deželne vlade, dežele sami pa razdeljene v okrožja (Kreise - kresije); deželni uradi so bili podrejeni osrednjim uradom na Dunaju. Od leta 1761 je bil na čelu osrednjih državnih uradov državni svet s kanclerjem. Podobo so zamenjala dotedanja deželna sodišča, podrejena višjestopenjskim sodiščem za širša območja. Upravne in sodne naloge so prevzemali državni uradniki, ki so prihajali na vodilna mesta iz plemiških vrst. Vendar pa vpliv stanov in zemljiških gospodov na upravo in sodstvo ni izginil vse do leta 1848. Nov davčni sistem je obdavčeval tudi plemiško zemljo in plemiški dogodek od kmečkih dajatev. Že v letih 1747-48 se je začel popis, ki je imel nalogo, da ugotovi, kaj je posest zemljiške gospode in kaj podložnikov; danes ga poznamo pod imenom "terezijanska davčna knjiga" ali "terezijanski kataster". Najpomembnejša značilnost reforme v vojski je bila ukinitvev najemništva in

uvedba vojaške obveznosti. V vojsko uvedejo naborni sistem. Leta 1753 pride na črt, da bi breme novačenja razporedili enakomerno na vse dežele. Do leta 1802 je bila vojaška obveznost dosmrtna. Da so imeli natančen pregled nad vojaškimi obvezniki so uvedli popise prebivalstva (prvi leta 1753), ob popisu leta 1770 pa so uvedli še prve hišne številke. Vojaške dolžnosti so bili oproščeni duhovniki, plemstvo, uradniki, mestni trgovci in obrtniki. Kot vsi absolutistični vladarji je poskušala tudi Marija Terezija zagotoviti nadzorstvo države nad cerkvijo in jo pravno, politično in gospodarske podrediti. Tako je državna zadeva postalo tudi šolstvo, ki je bilo do tedaj v cerkvenih rokah. Okrog leta 1760 država nadzoruje šolsko delo jezuitov. Po odpravi jezuitskega reda podržavijo gimnazije in univerze. B slovenskih deželah je odpravljeno veliko samostanov. Ob začetku vlade Marije Terezije v avstrijskih deželah še ni nobenih državnih šol. Mestne šole imajo značaj strokovnih šol. Teh je malo. V mestih obiskuje šolo vsak četrti otrok. Sredi 18. Stoletja je šest gimnazij. To so "latinske" šole. Samostojne visoke šole še ni. Vseučiliški študij se deli v dve stopnji: najprej mora študent opraviti 2-3 letni študij filozofije, nato gre na univerzo. Leta 1760 se spremeni vsebina pouka. Uvedejo še nemški jezik, zgodovino, matematiko in zemljepis. Leta 1776 je določeno, da mora novinec opraviti sprejemni izpit, ki pokaže ali je sposoben za študij. Leta 1748 je vpeljana šolnina, ki so je oproščeni odličnjaki.

Leta 1774 pa je bila s splošno šolsko reformo uvedena splošna šolska obveznost za otroke od 6. Do 13. Leta. V vsaki deželi naj bi se ustanovila po ena normalka (štirirazredna šola). V manjših mestih in na podeželju ustanovijo trivialke (enorazredne šole za pouk branja, pisanja in računanja). Šolanje je brezplačno le za revne. V slovenskih deželah šolstvo počasneje napreduje kot v drugih nemških deželah šolstvo počasneje napreduje kot v drugih nemških deželah in sicer zato, ker se pojavijo težave, ki jih povzročata jezikovna razlika pri uresničevanju zakonskih zahtev. Pouk v nemščini se uveljavi v višjih razredih glavnih šol in normalke. V prvih razredih uporabljajo slovenski jezik. Reformna prizadevanja Marije Terezije so segala še na druga področja družbenega življenja; tako je izdala kazenski zakonik, s katerim je odpravila

mučenje in omejila smrtno kazen (Jožef II. odpravi smrtno kazen). V sedemdesetih se je začel značaj reform spreminjati pod vplivom fiziokratizma, nemškega razsvetljenstva, janzenizma in zahtev po močnejšem vplivu države na cerkveno organizacijo. V pravnem pogledu se je razsvetljenstvo zavzemalo za enakost pred zakonom, v verskem pa za versko toleranco in podreditev cerkve državnim oblastem. Za posameznika in za skupnost naj bi bil cilj nenehni napredek. Jožef II. (vladal 1780-1790) je bil radikalnejši od matere. V državni upravi je povsem odpravil pravice stanov, z zahtevo po določeni stopnji izobrazbe povečal delež meščanstva in nižjega plemstva v državnem uradništvu in upravno združil posamezne dežele v večje celote. V letih 1781 in 1782 je odpravil osebno odvisnost podložnikov v avstrijski polovici države, leta 1785 pa tudi v Ogrski. Leta 1784 je uvedel nemški jezik za uradni jezik v vsej državi, da vi se njeni deli z istim jezikom trdneje povežemo med seboj. Poizkus, da bi centralistično upravno organizacijo prenesel tudi na Ogrsko, se mu ni posrečil, prav tako pa je bila neposredno po njegovi smrti razveljavljena t.i. davčna in urbarialna regulacija, ki bi spremenila podložniške dajatve v običajne denarne rente in odpravila ostale plemiške privilegijske pravice. Odločno pa je nadaljeval tudi materino cerkveno politiko, leta 1781 s tolerančnim ediktom razglasi enakopravnost ver in versko svobodo, z ostalimi cerkvenopolitičnimi reformami pa težil k podreditvi cerkve državi in nadzorstvu nad njeno dejavnostjo (jožefizem).

Avstrijska družba je ostajala kljub reformam obeh monarhov še pretežno fevdalna. Nekatero reforme so bile po Jožefovi smrti razveljavljene. Vendar pa so pomenile reforme Marije Terezije in Jožefa II. začetek novega družbenega in gospodarskega razvoja, ki je pospešil spreminjanje Avstrije v moderno meščansko državo.

Habsburška monarhija narodnostno ni enotna. V alpskih in sudetskih deželah s Šlezijo je uradni jezik nemški. V alpskih deželah je 2/3 Nemcev (ostalo so Slovenci, Hrvati, v Istri Italijani). V Sudetskih deželah pa je 1/3 Nemcev (ostalo so Čehi, teh je 1/2 in Poljaki). V ogrsko-hrvaških deželah je 1/4 Madžarov, ostalo so Hrvati, Srbi, Romuni, Slovaki in Ukrajinci).

Začetek slovenskega narodnega prebujanja omogoči gospodarski, kulturni, politični in družbeni razvoj v 2. Polovici 18. Stoletja. Osnujejo načrte, kako preprečiti zaostanek slovenskega jezika. Poleg slovenskega delavstva se začne razvijati slovenski srednji stan. Pobuda za delo narodnih buditeljev sta tudi odpor in strah pred germanizacijo. Prvi narodni buditelji so bili iz vrst duhovščine. Na slovenskem pritegujejo v književno obravnavo v ljudskem jeziku, posvetne naloge, tudi takšne, ki so možnosti za bolj razvito književnost. Narodno prebujanje se izraža na področju književnosti. V letih 1758-1762 tiskajo katekizem v posebnem štajerskem, kranjskem in koroškem prevodu. Krog, ki kaže težnje po uveljavitvi slovenskega jezika so redovniki. Pomemben je Marko Pohlin., ki leta 1768 napiše Kranjsko gramatiko. Drugi pomemben mož je Žiga Zois, ki se zanima za naravoslovje in leposlovni razvoj. Zbere krog prijateljev, katerim daje nasvete in pobude. Do konca terezijanske dobe, se s slovenščino aktivno ukvarja okrog trideset ljudi.

GEOGRAFSKA ODKRITJA:

Kaj so Evropejci vedeli o svetu ???

- poti do Azije so ovirala nomadska ljudstva
- mislili: Zemlja "ravna plošča" + morja; na drugih celinah živijo spaki ("freaks")
- ne/poznani svet
 - o malo poznali Indijo & Kitajsko
 - o zelo malo poznali: Afriko
 - o druge celine neznane
 - o niso poznali celo S in V Evrope
- z daljšimi potovanji se začne miselnost spreminjati
- znani beneški popotnik: Marco Polo-potoval & opisal Kitajsko,tamkajšnjo \$\$\$
- zaradi Turkov so pribežali grški izobraženci (14. in 15.stol.), s sabo +antična dela(opisujejo raziskovanja drugih dežel) □ zanimanje za novi svet se poveča

Vzroki geografskih odkritij:

- VZROKI: želja po spoznavanju sveta & gospodarski vzroki (Turki zaprejo Balkan & Malo Azijo – pot do Indije: dišave, začimbe – nova pot po morju)
- vladarji podpirajo drage odprave; trgovci ponovno pot do Indije aka. do zaslužka
- nova odkritja olajšajo potovanja: boljše ladje+jadra (karavele: čvrst trup, za v slabo vreme), kompas, sekatant, astrolab, zemljevid (kartografa: Klavdij Ptolomej & Paol Toscanellij), strelno orožje ("varnost"), navigacijska tehnika, dobro poznavanje tokov & vetrov (pasati)

Velika odkritja:

- **Henrik Pomorščak**: 1/2 15. st., sin portugalskega kralja, odkril Azore, Z Afriko: Beli & Zeleni rt
- z odkrivanjem Afrike se začne trgovina z črnimi sužnji (prvi 1441 na Portugal.)
- **Bartholomeo Diaz**: 1488, vihar ga odnese od J Afrike – Rt dobrega upanja najde pot v Indijski ocean
- **Krištof Kolumb**: 1492 misleč da je odkril Indijo (4x) pride v Ameriko – "Indijanci", pristal je v Bahamskem otočju v Sr. Ameriki podpora španskega kralja & kraljice,
- Amerika: ime po Italijanu **Ameringu Verespucciju** (Ameriko prvi opiše)
- **Firenčan**: postavi trditev, da niso novo odkrite dežele del Azije
- **Vasco da Gama**: Portugalec, 1498 obplul Afriko, mimo Rta dobrega upanja v Indijski ocean – DOSEGEL INDIJO (pristanišči Kalikut & Goa – središči za blado iz Indije v EU)
- **Pedro Alvares Cabral**: 1500, pristal v Braziliji
- nova odkritja podpirajo različni evropski vladarji (Portugalci, Španci, ... Ang, Fran., Italy)
- **Ferdinand Magellan**: Portugalec, 1519 obpluje svet: proti Z & J Amerika & Tihi

ocean Azija;na Filipinih ga umorijo domorodci . DOKAZ da je Zemlja OKROGLA

Konkvistadorji:

(1. ODKRITELJI)

2. OSVAJALCI / KONKVISTADORJI:

- začeli osvajati nova ozemlja & jih spreminjati v kolonije
- bili neusmiljeni & grobi do domorodcev
- niso razumeli kulture staroselcev (mnoga plemena so jih imela za bogove in se pri zavzemanju niso upirali)
- odkrili & ...uničili mogočne civilizacije:
 - o **Hernando Cortes:** ~~AZTEKE~~ vladar Montezumo("je beli bog"),osvojil Mehiko
 - o **Francisco de Cordoba:** ~~MAJI~~
 - o **Francisco Pizarro:** ~~INKI~~, poglavar Atahualpa, v zameno za svobodo ljudstva napolni dvorano z zlatom – Pizarro ga vseeno ubije, premagajo inke, zaradi njihove notranje krize (Inki se umaknejo na Machu Pichu)

3. KOLONISTI:

- v novem svetu si prilčastijo ozemlja & gradijo "evropska" naselja
- leta 1494 si Španci & Portugalci razdelijo ozemlja: 46°37' znotraj pripada Portugalski, zunaj pa Španiji: SPORAZUM V TORDESILLASU
- papež jim to mejo odobri in jim naloži nalogo, da morajo širiti krščanstvo
- veliko domorodcev je umrlo zaradi prenapornega dela, bolezni, lakote

Posledice geografskih odkritij:

1. Iz Amerike □ v Evropo:

- puran, lama, činčila
- krompir, koruza, paprika, paradižnik, kumare, fižol, kakav, bombaž, tobak
- kanu, viseča mreža, barvila

2. V Ameriko □ iz Evrope:

- konj, osel, kokoš, prašič, miš, podgana
- sladkorni trs, kava, banane, čaj, riž, pšenica, solata
- železo, obdelovanje stekla, smodnik

Pomen geografskih odkritij:

- + geografska odkritja so spremenila odnos do sveta, spoznavanje drugih kultur
- + izmenjava različnih gospodarskih načinov & tehničnih pridobitev
- + nova organizacija trgovine – BORZA:trgovanje brez prisotnosti blaga(**Antwerp**)
- kruto ravnanje z staroselci
- zaslužnjevanje
- prenašanje bolezni (v Am: koze,nalezljive bolezni, v EU: sifilis)
- zaradi dotoka zlata & srebra: v EU pada vrednost denarja-rast cen-
...gosp.kriza!
- ± središče trgovine se prestavi v Atlanti(+: Španija&Port. Glavni, pomem.!: Nizozemska&Ang.pristanišča) (-: Italijanska mesta zaostajajo)
- ± selitveni tokovi Evropejcev v nove dežele

REFORMACIJA:

širše družbeno politično gibanje, ki teži k obnovi Krščanstva v 16.stol.

VZROKI:

- ± **vpliv papeža**: po zmagi v investiturnem boju + neomejena oblast
- ± **bogatenje cerkve**
- ± **relikvije** (sveti predmeti)
- ± podkupovanje, korupcija, umori za oblast
- ± prodaja **odpustkov**
- ± **simoniji** (prodaja cerkvenih služb)
- ± **nemoralno** življenje cerkvenih dostojanstvenikov & kršenje **celibata**
- ± **splošna kriza**: gospodarske & tehnične spremembe, vojne, prodiranje Turkov,

lakota

MARTIN LUTER:

- začetnik reformacije, avguštinski menih, prof. teologije
- v **Wittenbergu** 1517 objavi 95 tez za obnovo krščanstva: izpostavi nerešena vprašanja? & zavrne trgovino z odpustki
- katoliška cerkev zahteva da Luter prekliče teze □ Luter jih še okrepi: Cerkveni koncil&papeži niso nezmotljivi+Biblijo mora brati vernik v svojem jeziku
- papež izda BULO z izobčenjem: ki jo Luter javno sežge □ **razkol**: nova cerkvena organizacija: **LUTERANSTVO**
- 1521: **DRŽAVNI ZBOR V WORMSU**: razpravljali o novih verskih nazorih, prepoved luteranstva, a tega cerar ne more uresničiti-nima dovoljšne moči
- 1529: **DRŽAVNI ZBOR V SPEYERJU**: prepovejo luteranstvo, pripadnike tega pa protestirajo □ zato imenovani protestanti
- reformacija se kljub prepovedi hitro širi, vsak sloj (plemstvo, meščani, kmetje) si jo razlagajo drugače:
 - o **kmetje**: čistost vere, odprava slojev v družbi, odprava tlake
 - o **deželni knezi&plemstvo**: obetajo si prevzem velikih cerkvenih posesti (saj se Cerkev odpoveduje bogastvu), ...povečanje vpliva
 - o **meščani**: z preprostejšimi cerkvami, ne bogatimi – bi imeli manjše stroške z izgradnjo cerkva, ...
- reformacija se hitro širi po Nemčiji □ **tisk**: veliko, poceni knjig(vsak sam Biblijo)
- 1555: **DRŽAVNI ZBOR V AUSBURGU**: cesar zaradi drugih težav (vojne z Francozi)ne more zaustaviti širitev nove vere, na državnem zboru prizna 2 veri v Nem.: katoliška & protestantska ... sklenjen "**VERSKI MIR**": čigar oblast, tega vere(veleposestnik odloči kateri veri pripada-podložniki pripadajo isti veri)

SMERI REFORMACIJE:

1. MEŠČANSKA SMER:

- + predstavnika: Ulrich Zwingli (nauk iz Biblije), Jean Calvin (prebežal iz Francije v Ženevo, odpravi oltar, sveče, podobe, okrasje - središče: pridiga+psalmi+molitve)
- + glavni kalvinisti – imenovani HUGENOTI
- + Značilnosti:
 - + nauk temelji na cerkveni občini
 - + cerkev nadzira življenje vernikov (skromno & moralno življenje)
 - + skromna, revna cerkev, odprava verskih praznikov, zakramenta, ...toda odobraval bogatenje, izkoriščanje mestnih delavcev, posojanje denarja
 - + PREDESTINACIJA: človekova usoda je že vnaprej določena od Boga, kdor služi bogu sme upati na zveličanje □ podpirajo ga bogati meščani
 - + ostali meščani niso odobraval preddestinacije – so veliko delali, da bi uspeli
- + največ v Franciji, pa tudi na Nizozemskem, Ogrski, Škotski

2. VLADARSKA ali PLEMIŠKA SMER REFORMACIJE:

- vzrok: vladarji so se želeli polastiti Cerkvinih posesti, saj se protestantizem odpoveduje cerkvenim posestim □ ...tako bi še povečali svojo moč
- širitev v:
 - Nemčija: luteranstvo
 - Švedska: vladar Gustav Wasa-zaseže ozemlja
 - Anglija: anglikanska cerkev
 - Henrik VIII. se želi ločiti od svoje žene Katarine Argonske (ker mu ne rodi sine)
 - Papež ga noče ločiti □ Henrik razglasi ločitev angleške cerkve od katoliškega Rima(1534)+postane vrhovni poglavar anglikanske cerkve
 - ANGLIKANSKA CERKEV: temelji na Lutrovem nauku (vpliv kalvinizma) + ohranja katoliško obredje (obredje, videz, urejenost)
 - Henrik je nasprotnik luteranstva, ampak ga težnja po absolutističnem

vladanju spodbudi, da spreobrne cerkev v svojo oblast

- Henrik razpusti samostane, zapleni posesti in proda □ anglikanska cerkev je bogata (del bogastva da plemičem,ker ga podpirajo)
- anglikansko cerkev prevzame & utrdi Henrikova hči Elizabeta I.

3. KMEČKA ali PLEBEJSKA SMER REFORMACIJE:

- + Zahteve:odprava fevdalizma,moralnejše življenje,brezrazredna družba, enakost
- + zahteve po enakosti ljudi (by: Tomaž Münzer) □ kmečki upori (neuspešni)
- + pojav različnih sekt:
 - + prekrščevalci/anabaptisti: krstiti starejše,... zavedaš pomena zakramenta
 - + štiftarji: gradnja cerkev na osamljenih mestih, plesali&poskakovali
 - + bičarji: se bičali na javnih mestih

SPREMENJANA PODOBA EVROPE:

- + reformacijo sprejem 40% katoliške Evrope
 - + Verska Evropa:
 - + kalvinisti: Francija, Nizozemska, Škotska, Ogrska
 - + katoličani: Italija, Španija, Portugalska, avstrijski delj Habsburške monarhije, Poljska
 - + luterani: Nemčija, Skandinavija-(Švedska, Danska, Islandija, Norveška), Pribaltske dežele
 - + anglikanci: Anglija, Škotska
 - + pravoslavci: Rusija (ni reformacije)
 - + muslimani: Islam, vpliv Bizanca, na Balkanu ga širijo Turki (ni reformacije)
 - + reformacija je uvod v verske vojne
- *****KARTA iz 92*****!!!!

PROTIREFORMACIJA: gibanje katoliške cerkve proti reformaciji & težnja po odpravi lastne notranje krize

- ± sredina 16.stol □ sredina 17.stol.
- ± Rimskokatoliška cerkev sproži gibanje, boj proti reformaciji, saj je zaradi nje izgubila veliko privrženecv svoje vere (velik del Nemčije, Švice, Skandinavija, Anglija, Škotska)
- ± Reforme: utrdijo disciplino, odpravijo največje napake, dobijo podporo vladarjev:
 - ± ustanova jezuitskega redu:
 - ± ustanovitelj španski plemič Ignacij Loyola
 - ± ustanovljen neodvisen □ toda postane glavna sila protireformacije
 - ± njegovi pripadniki (duhovniki, misijonarji, znanstveniki)-dobijo pomembno vlogo v družbi: postanejo vladarjevi zaupniki, upravljajo z fevdi, manufakturami, bankami, trgovina, poučevali na šolah, ...
 - ± služijo Bogu & pomagajo ljudem do odrešenja
 - ± bili disciplinirani, verni, vdani Cerkvi
 - ± prepričujejo mlade (edina katoliška v.-, sovražnost drugačeizpov.)
 - ± ustanovitev vrhovnega inkvizicijskega sodišča: ponoven boj z krivoverci in znanstveniki(, ki s svojimi odkritji ogrožajo verska načela)
 - ± ustanavljanje verskih komisij
 - ± 1542: obnovljena inkvizicija po španskem vzoru
 - ± 1545: papež skliče **koncil v Tridentu**(S Italija), traja 18let, cilji koncila:
 - ± končanje verskega spora
 - ± splošna reforma cerkve
 - ± osvoboditev kristjanov izpod muslimanskega jarma
 - ± Posledice koncila:
 - ± koncil se zavzame za boljšo izobrazbo duhovnikov
 - ± prepoved prodaje cerkvenih služb & odpustkov
 - ± določi dolžnosti & pravice papeža
 - ± nastanek matične knjige
 - ± papež tako dobi nov ugled in dostojanstvo v cerkvi

- ± toda ne uspe jim združiti razcepljenega krščanskega sveta
- ± reforma koledarja-Gregorijanski koledar
- ± misionarjenje v kolonijah Amerike
- ± Podpora: vladarji podpirajo, saj vidijo koristi v disciplinirani, enotni katoliško cerkvi (še posebno španski vladar:
 - ± Cerkev: najboljši način absolutističnega vladanja
 - ± Protireformacija: najboljši, za razširitev vpliva, meje države
- ± protireformacijo vodijo katoliški cerkvi vdani vladarji & plemiči
- ± predstavniki: Tomaž Hren & Martin Brenner

IRAZSVETLJENSTVO: Kulturno in Duhovno gibanje v 18. stoletju

- Zavzemanje za:
 - racionalizem
 - osvoboditev od praznoverja
 - verska strpnost
- filozof Ernest Troeltsch: razsvetljenstvo je začetek in temelj modernega obdobja evropske kulture in zgodovine – v nasprotju z dotedanjo cerkveno & teološko kulturno usmerjenostjo
- nove metode raziskovanja: kritičnost človekovega razuma
- preučevanje države, družbe, gospodarstva
- svoboda in enakost ljudi –ni več vere v avtoritete, plemstvo
- vera v znanost in napredek, vera v napredek človekove kulture
- naravne pravice človeka: svoboda mišljenja, vere, tiska, enakost pred zakonom
- kritiziranje fevdalne družbe

- najprej v Franciji

FILOZOFI:

- **John Locke:** nauk o naravnem pravu-pravica do življenja, svobode, lastnine-temelji idej o človekovih pravicah (človek se rodi kot nepopisan list-izoblikujejo ga izkušnje)
- v ½ 18.st.: Francoza :
- **Voltaire:** kritika političnih razmer v Franciji-primerjava z Anglijo, proti inkviziciji,mučenju,odprava privilegijev,cerkev-gl. nasprotnik človek.pravic
- **Montesquieu:** satirično delo Perzijska pisma-smeši nemoralnost francoskega plemstva,duhovščine, problemi v družbi, delo Duh-državljeni so svobodni le,če je oblast razdeljena na zakonodajno, izvršilno, sodno
- **Ženevski JEAN-Jacques Rousseau:** vpliv Grške antične demokracije→zamisli o demokratični ureditvi, kritika absolutistične države+ideja suverenosti ljudstva, vrednost čustev
- **Nemec Immanuel Kant:** nauk o odgovornem vladarju →pospeši razvoj Nemčije & vpliv na pruske reformatorje 19.st.

ENCIKLOPEDISTI: v 2.pol.16.st: izhaja Enciklopedija-filozofi v njen objavljajo nove humanistične filozofije-urejata jo [Didero in Delembert] –stroga cenzura

PROSTOZIDARSTVO: prostozidarska društva, zastopali ideje razsvetljenstva, člani: meščani, izobraženci, plemiči , duhovniki

FIZIOKRATIZEM: nova gospodarska teorija

- Francija,18.st-nadomesti merkantilizem
- utemeljitelj Kene zahteva gosp.svobodo, agrarno reformo, izboljšanje kmetovega položaja-saj samo poljedelstvo ustvarja novo vrednost(manufakture le predelujejo)
- želijo odpraviti fevdalne obveze in olajšajo kmečko breme
- zahtevajo državno podporo za izboljšanje poljedelstva, odpravo monopolov, privilegijev, hočejo svobodno gosp.-načelo konkurence

IZUMI:

- NAPREDEK NARAVOSLOVNIH VED

- FR. KEMIK Antoine Lavoisier razloži procese oksidacije-utemeljitelj novodobne kemije
- Luigi Galvani: galvanski tok
- Alessandro Volta: teorija el.tokq, izdelava kondenzator, el.merilnik toka
- Benjamin Franklin:strelodiv, praktična uporaba elektrike
- Kemik in fizik Humphry Davvy
- Fahrenheit: nauk o toploti, alkoholni termometer
- Šved Anders Celsius: živosrebrni termometer
- Fr. Denis Papin: parni stroj, ekonom lonec
- Britanec James Watt: 1783, parni stroj z večjim izkoristkom energije
- Ang. Edmond Halley. Lastna gibanja zvezd
- Ang. James Bradley: aberacija svetlobe

IRAZSVETLJENI ABSOLUTIZEM:

- Razsvetljenstvo je vplivalo na znanost, umetnost, in tudi na evropske vladarje
- Vladarji so z reformami želeli posodobiti monarhije:
 - upravne, pravosodne, šolske reforme → krepitev gospodarstva in vojske
 - finančne reforme → vsestranski razvoj gospodarstva
 - želijo povečati narodni dohodek/izboljšati položaj kmeta=omejiti hočejo moč posameznih fevdalcev-odprava privilegijev,olajšav plemstva, duhovščine (toda to so pogosto vladarji izrabljali le zato, da so dobili še dodatne dohodke od plemstva)
 - pravne reforme → večja pravna varnost državljana /hkrati pa naraščajoča birokracija omejuje posameznikovo svobodo
- Predstavniki razsvetljenega absolutizma: pruski kralj Friderik II., ruska cesarica Katarina II., habsburška vladarja: Marija Terezija & Jožef II., (ministri v Španiji, Portugalskem, na Danskem, Švedskem, Toskana)

RAZSVETLJENI ABSOLUTIZEM V PRUSIJI:

- razsvetljeni absolutistični pruski kralj: Friderik II. Veliki
 - Friderika je navdušil razsvetljeni mislec Voltaire, ki je bil na njegovem gradu Sansouciju v Postdamu
 - Friderik je trdil:
 - vladar mora imet absolutno oblast, vendar jo mora uporabljati v dobrobit svojega ljudstva
 - (v nasprotju): "Vse za ljudstvo, toda nič z ljudstvom":...(prezira ljudstvo)
 - Friderikovi **cilji**: krepitev državne moči & dvig življenjskega standarda
 - Friderikovi **ukrepi**:
 - popolna verska strpnost
 - ukinil je mučenje
 - osvobodi podložnike
 - podpira kulturo in šolstvo
 - izboljšanje uprave
 - izboljšanje vojske
 - razvoj gospodarstva na osnovi merkantilizma
 - reforma sodstva-pred zakonom vsi enaki
 - uvaja nove davke in monopole(sol,tobak)
- Posledica reform:**
- večji dohodki
 - večja državna moč
 - boljša vojska
- agresivna zunanja politika-ni v skladu z razsvetljenskimi načeli:
 - Šlezijske vojne:pridobi bogato Šlezijo(M.Terezija še neizkušena cesarica)
 - uspešne 7letne vojne proti Avstriji, Franciji, Rusiji
 - ob delitvi Poljske dobi Prusija obširno ozemlje na vzhodu

↓
Prusija postane VELESILA

RAZSVETLJENI ABSOLUTIZEM V RUSIJI:

- razsvetljena ruska cesarica Katarina II. (Nemka po rodu)
- razsvetljene ideje:
 - piše pisma Diderotu in Voltairu

- lastni literarni poskusi(komedije)-obsoja predsodke, nevednost ljudske množice
- zagovarja prosvetne in kulturo
- skliče zakonodajno komisijo→ki pa ne naredi ničesar, razen da ji dodeli naslov "Katarina Velika"
- **Katarinin ukrepi:**
 - odpravi zlorabe v upravi
 - posodobi sodstvo
 - razvoj rudarstva, manufakture, trgovine
 - širjenje pismenosti in kulture
 - (toda Rusija v primerjavi z Evropo še zelo zaostaja)
 - s svojimi ukrepi pa utrjuje tudi utrjevala moč plemstva-in s tem slabšala položaj podložnikov(plemiči so lahko celo odločali o zasebnem življenju podložnikov in jih prodajali...)->zato so bili tudi številni upori (največji upor:upor kozaka Jemeljana Ivanoviča Pugačova-so ga s težavo zatrli)
- **Katarinina zunanja politika:**
 - Rusija pridobi večji del Poljske
 - Do 1792 ima vso oblast v S obali Črnega morja
 - Rusija ima tudi glavno vlogo pri reševanju "vzhodnega vprašanja":to je tajno barantanje evropskih velesil(=Z Evrope)in Rusije o razdelitvi turškega ozemlja
 - cilj carske Rusije je bila osvojiti Bospor in Dardanele-to se ni uresničilo

RAZSVETLJENI ABSOLUTIZEM NA ŠVEDSTEM:

- Švedska se je po osamosvojitvi od Danske, razvila, pod vodstvom Gustava I. Vasa podobno kot zahodno evropske monarhije
- **ukrepi Gustava:**
 - ustanovil je nacionalno dinastijo
 - zmanjšal je moč plemstva
 - podredi duhovščino
 - močna osrednja oblast
- Gustavova **zunanja politika:** širjenje države na Baltik

- Po 30-letni vojni je bila Švedska vodilna sila v S Evropi
- 1644: je oblast prevzela kraljica razsvetljena Kristina:
 - podpira znanost, kulturo-na dvor povabi umetnike, znanstvenike (Descartes)
 - znanje pridobi z dopisovanjem z najpomembnejšimi znanstveniki tiste dobe
- zaradi družbenih nemirov se 1654 odpove prestola

DRUGE ABSOLUTISTIČNE DRŽAVE-Toskana:

- naslednik Jožefa II., Leopold Habsburški razvije veliko vojvodstvo Toskano-postane razsvetljeno absolutistična
- reforme Leopolda:
 - odpravi učenje in smrtno kazen
 - jezuitom odvzame posesti
 - reformira šolstvo in vzgojo
 - izboljša zdravstvo
 - poskusi izdelati tudi ustavo!

SLOVENSKI RAZSVETLJENCI:

- če so v šolah želeli učiti nemščino so morali otroke najprej brati in pisati v slovenskem jeziku → to je omogočilo slovensko narodno prebujenje (pri prebujenju pa ima tudi pomembno vlogo gospodarski, družbeni, politični in kulturni razvoj slo pokrajin v 2.pol.18.stol.)
- prvi narodni buditelji so bili duhovniki:
 - želeli so:
 - želeli so da bi v šolah nemščino zamenjal ljudski jezik
 - narodni jezik bi se moral uporabljati tudi v javnem življenju (na uradih, sodiščih, v uradnih listinah)
 - prav tako pa bi moral biti prisoten tudi v zasebnem življenju (med izobraženci, v pismih, za zemljepisna in osebna imena)
 - najprej se je to uveljavilo med **prvo duhovniško skupino:redovniki**

- **Oče Marko Pohlin**: KARNJSKA GRAMATIKA:
 - poudarja koristno znanje slovenščine, naj se ne sramujemo jezika, želi da se je učijo v šolah
 - v slovenščini je treba pisati vse vrste knjig → napiše 40 knjig in 20 rokopisov, izdajal je PISANICE (prvo leposlovno publikacijo v slo.j.)
 - Pohlin je razlikoval med Kranjci in Štajerci, Korošči - bil je prepričan da kranjsko govorijo le Kranjci
- nato med **drugo duhovniško skupino: janzenisti**: najpomembnejši **Jurij Japelj** - drugič prevedel Biblijo v slovenščino
- **Jernej Kopitar**: SLOVNICA SLOVENSKEGA JEZIKA na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem - prva znanstvena in opisna slovnica slo jezika, napisana v nemščini
- **Blaž Kumerdej**: izdelal načrt za organizacijo slovenskega šolstva
- **baron Žiga Zois**: narodni buditelj, lastnik fužin, mecen krožka - v njem so delovali:
 - **Anton Tomaž Linhart**:
 - dramatik, zgodovinar
 - veseloigri: Županova Micka, Veseli dan ali Matiček... - temelj dramatike
 - v nemščini izda knjigo Poskus zgodovine Kranjske in drugih južnih Slovanov v Avstriji - Slovenijo prikaže kot celoto
 - **Valentin Vodnik**:
 - prvi pesnik in novinar
 - urejal in pisal je PRATIKE (Velika in Mala pratika)
 - izdajal prvi slovenski častnik - LJUBLJANSKE NOIZE
 - zbirka pesmi: PESMI ZA POKUŠINO

NOVA CERKVENA POLITIKA:

- Jožef II. je posegel v cerkvene zadeve - politične in gosp. koristi → država je nadzorovala cerkveno upravo in delovanje:
 - meje škofij = enake političnim mejam
 - velike škofije so bile razdeljene na veliko majhnih škofij

- cesar je dal zapreti 700 samostanov (od skupno 2000 samostanov)-samostani so propadali, knjige iz njih pa so bile preseljene v današnjo Avstrijo
- cerkveno premoženje so spremenili v fond za plače duhovnikom
- odpravili so verske bratovščine, romanja, praznike
- nadzorovali so vzgojo duhovnikov
- 1781: cesar razglasi **VERSKO TOLERANCO=TOLERANČNI PATENT**-svoboda veroizpovedi(svoboda protestantske, kalvinske, pravoslavne vere v monarhiji)→ v deželo se vračajo Judje in pravoslavci+njihov denar
- **OGRSKA:**
 - reforme zaradi močnega vpliva plemstva niso bile izvedene
 - vlada na Dunaju je želela, da bi bila Ogrska čim manj razvita, saj niso želeli, da bi njihovo gospodarstvo konkuriralo avstrijskemu-Ogrsko so videli le kot tržišče in vir surovin,hrane
 - od vojn ošpustošena obmejna območja Ogreske so naseljevali koloniste iz Nemčije, Ogrske, Rusije, Poljske ↔ kolonisti so imeli versko svobodo, osvobijeni so bili iz podložništva
- zaradi prevelikih pritiskov je moral Jožef II. proti koncu vladanja opustiti večino reform-toda reforme so vseeno pospešile gosp.razvoj, kapitalizem-in s tem pospešile propad fevdalnega sistema

Reforme Marije Terezije in Jožefa II.

- Karel VI. ni imel sina – pragmatična sankcija: za naslednika določi hčer Marijo Terezijo →sankcijo potrdijo stanovi, toda Pruski kralj Friderik II., po Karlovi smrti napade Avstrijo in neizkušeni Tereziji odvzame najbogatejšo deželo Šlezijo-Terezija spozna, da so potrebne **reforme**:

SODNA REFORMA:

- uvedba deželnih vlad in deželnih sodišč –(tako se zmanjša pomen deželnih stanov)

- sodstvo je ločeno od uprave(za manjše prekrške še vedno sodi zemljiški gospod-kmet pa se lahko pritoži)
- modernizirani sodni postopki, ukinjena tortura-zasliševanje
- sodniki so šolani in plačani

REORGANIZACIJA DRŽAVE:

- razdelitev dežel v okrožja/kresije z glavarstvi(državni organi)-takšna delitev je ostala vse od revolucije-1848;
- okrožja je kasneje Jožef povezal v Gubernije (Lj.gubernija-Kranjska&Koroška, tržaška gubernija-Goriško,Trst,del HR, Graška gubernija-Štajerska)
- uradni jezik je nemščina

VOJAŠKA REFORMA:

- država je razdeljena na naborniška okrožja: vsako okrožje prispeva določeno št.vojakov (oprosčeni:meščani z potrebnimi poklici-advokati, zdravniki,učitelji,obrtniki,trgovci)
- vojaška služba je bila dosmrtna
- (izognitev: bogati z odkupom, revni so se skrivali,ali postali rokovnjači)
- Pruski vzor: močna disciplina, urjenje, pisane uniforme, sodobna oprema, šolanje častnikov...
- za olajšanje vpoklica vojakov so uvedli: popis prebivalstva, vlečne živine, oštevilčenje hiš

SLOVENSKI PROSTOR-socialno, gospodarska in kulturna slika:

- Slovenjaja v okviru Avstrijske monarhije
- Gospodarstvo: -zaostajalo, v rokah bouržarzije:
 - trgovina
 - manufakture
 - železarstvo
 - zemljiška posestva z podložniki
 - steklarstvo (Pokorje, Hrastnik, Trnovski gozd)

- puškarstvo
- parirnica (Radeče)
- tekstilne obrti: lan(Koroška), platno(Kranjska), čipke, svila(Goriško)
- rudarstvo: živo srebro(Idija), svinec(Rablje, na Obirskem)
- premogovništvo: (Zagorje)
- železova ruda in fužinarstvo(Kranjska)-izvoz, plavži(savsko)
- cehovsko meščanstvo
- družina Zios: delež pri izvažanju železa

DUH MERKANTILIZMA:

- Habsburžani so z merkantilizmom pospeševali gospodarstvo → s tem pa pridobili več denarja za vojsko in nastajanje uradniškega aparata
- Izboljšani POGOJI za gospodarstvo:
 - 1719: Trst & Reka sta SVOBODNI PRISTANIŠČI
 - izgradnja cest
 - reguliranje rek-za lažji promet(Sava)
 - ukinjanje mitnin in carin
- TRST:
 - postane trgovsko, pristaniško središče → preko naših krajev se zato poveča promet, tranzitna trgovina(dodatni zaslužek)
 - število prebivalstva v Trstu narašča, (podjetniki, obrtniki-Nemci, Italjani, obrtniki, delavci, nosači-Slovenci)
- položaj kmeta: se slabša
 - razlastninjenje kmetov
 - bogatenje vrhnje plasti kmetov
 - večje število križarjev, upad gruntarjev
 - vedno večji davki
 - podložništvo, podrejenost zemljiškemu gospodu, dajatve, tlak, vojaška obveznost
 - zaradi slabega položaja kmeta se utrjuje ideja o odpravi zemljiškega gospostva in zahteve po zemljiški odvezi

- večje davčne potrebe→
 - država želi povečati produktivnost kmeta
 - ga usposobiti
 - zaščititi pred zlorabami fevdalcev,
 - omejevanje podložništva: nastajajoče manufakture so imelem tako zagotovljeno delavno silo
 - SPREMENI SE ODNOS MED PODLOŽNIKOM in GOSPODDO:

-terezijanski kataster: 1751: loči podložniško zemljo od gosposke, obdavčitev domonikalne posesti

-jožefinski kataster: 1787: enaka obdavčitev kmetov in gosposke posesti-davek je izmerjem gleden na velikost in kvaliteto zemljišč

-robotniški patent: omejitev tkale na 3dni v tednu-omogoči se normalna obdelava posesti

-z plačilom je lahko podložnik dedno dobil zemljo

-podložniški/nejevolniški patent: 1782. podložnik ni več osebno odvisen, kmečki otroci se lahko zaposlijo, šolajo

-nadzor državnih organov: podložniki so zaščiteni pred zlorabami-lahko se pritožijo na posebna sodišča

-prepoved povečevanja dominikalne zemlje z rustikalno, pospeševanje delitve serenske zemlje(kar pa ni dobro za revne, saj niso mogli več pasti živine-razslojevanje)

-KMETSKE DRUŽBE: kmete so v publikacijah poučevale o koristnostih novih načinov obdelovanja, rastlin, pasem...:

- opušča se triletno kolobarjenje s prašo-nadomesti gnojenje
- več obdelovalnih površin (ker ni več prahe)
- še vedno pa je kolobarjenje s posevki
- nove kulture-izboljšana prehrana, manj lahkot (koruza, krompir, stročnice)
- gojenje krmilnih rastlin za hlevske živali